

O (ne)čitanju knjiga u savremenom svetu

**

About (non) reading books in modern world

Zoran Milošević

Evropski univerzitet Brčko distrikta
Brčko, Bosna i Hercegovina
zoran.milosevic@yandex.com

„U izdavaštvu objavljivanje nekvalitetne literature raste, a one kvalitetne se umanjuje.

Mora da su izdavači rešili da izvrše masovno samoubistvo

ili u tom ludilu ima nekih pravila?“

Pjotr Goček

Sažetak

Problem nečitanja knjiga postaje sve aktuelniji u savremenom svetu. Nečitanje knjiga je ozbiljan interdisciplinarni kulturni, antropološki i naučni problem, jer time se zapušta jezik, jezička kultura, pismenost, obrazovanost, racionalnosti i analitički duh, a najnovija istraživanja da se time i šteti vlastitom zdravlju, jer svakodnevno čitanje i učenje produžava ljudski vek.

Glavni razlozi zbog čega se širi «otpor» prema knjizi su brojni, a istraživači navode nedostatak vremena, prepuštanje zabavnim sadržajima koje emituju mediji, posebno televizija, skupa knjiga, uticaj kapitalističkog sistema (tržišne privrede), koji «ubija kulturu čitanja» dajući prednost komercijalnim izdanjima i piscima takvih dela, dok ozbiljna i stručna dela marginalizuje, a autore nipodaštava tako što stvara sistem da im se neplaća za njihov rad, čime nestaje i interes za bavljenje radom od koga se ne može živeti. Važan teo širenja (ne)kulture čitanja je i odustvo adekvatne državne politike, pre svega Ministrastava kulture, koja su podlegla politici globalizacije i propagiranja stranih kultura.

Ključne riječi: *Kultura, knjige, znanje, obrazovanje, politika, identitet, mediji*

Abstract

Being not much of a reader – it becomes more actual problem of modern world. It's a great problem of a few scientific disciplines - cultural, anthropological and scientific problem. In that way general knowledge of languages and standard language won't be on high level, as well as literacy, education, rational and analytic spirit. The latest researches show

that everyday reading and learning contribute longevity of lifetime.

There are many reasons for “book antagonism” and researchers indicate missing leisure, amusement offered by media, especially TV. Expansive book and market economy “kill literary culture” giving priority to commercial editions and writers of these works, but deep and professional works are marginal, authors of such works are slured. They are not payed adequately for their intellectual work and so disappears their interest in intellectual working. Adequate state policy missed, first of all by Ministry of Culture. Serious factors are globalisation and promote of foreign refinements.

Key words: *culture, books, knowledge, education, policy, identity, media*

U savremenom svetu pritisnutom medijima za masovnu komunikaciju, govore svetski statistički centri, sve se manje čitaju knjige u poređenju sa nekim proteklim vremenima. »Ljudi su više zainteresovani za telenovele, mladi za internet, neki nemaju novca, a neki se „vade“ na nedostatak vremena. Uostalom, ljubav prema knjizi se njeguje brižljivo - od porodice, škole, pa do okruženja koje bi trebalo da se odnosi prema knjizi kao istinskoj duhovnoj vrijednosti. Šta je razlog da je knjiga, kao i ostala štampana izdanja, sada stavljena u drugi plan«¹ - pita se Zvijezdan Živković?

Odgovor je višeslojan, a čitanje umnogome zavisi i od nacionalnih osobenosti i prilika, jer dok u nekim razvijenim zemljama čitanje knjiga opstaje u drugim ono posustaje. Na udaru su male države, koje su imale neuspešnu tranziciju iz socijalizma u kapitalizam ili su potvrdnute tutorstvu moćnih. No, istraživači misle da je pogrešno zaključivati da satelitske i obične televizije, radio stanice, internet portali i drugi mediji dovode do opadanja interesa ljudi za čitanje knjiga. «U drugoj polovini 20. veka započeo je proces za koji mnogi veruju da će dovesti do nestanka tradicionalne knjige; rođeni su ozbiljni konkurenti knjizi - film, ra-

¹ Živković, Zvijezdan. Knjiga se u BiH više gleda nego što se čita //www.slobodnaevropa.org/content/knjiga-se-u-bih-vise-gleda-nego-sto-se-cita/24680451.html 17.08.2012; Republika Srpska, tačnije njegovo Ministarstvo nauke je u 2012. godini sufinansiralo 59 monografija, 24 naučna časopisa, 11 zbornika/godišnjaka i 8 posebnih izdavačkih projekata od značaja za Srpsku. Vidi: Izdvojeno 230.000 za naučne publikacije // Glas Srpske (2012. 29 novembar), str. 6

dio, televizija, i, naročito, elektronska knjiga.»² Neki, radikalniji zagovornici elektronskih medija rado bi videli potpunu zamenu štampanih knjiga i novina elektronskim, ipak očigledno je da knjiga još nije dostigla svoj zenit i da je i dalje veoma važan deo naše kulture, a prema savremenim istraživanjima to treba i da ostane.

Ipak, problema sa (ne)čitanjem ima. Nedostatak vremena, mnoštvo zabavnih sadržaja i skupa knjiga su osnovni razlozi kojima ljudi objašnjavaju smanjivanje interesa za čitanje knjiga, tvrdi Iranac Mansur Mohamed-Taher.³ Prema istraživanjima socioloških centara i agencija tokom početka XXI veka broj ljudi koji ne čitaju knjige se uvećava, a smanjuje se i broj članova biblioteka. Što je posebno opasno, snižava se broj dece koja ne čitaju (deca od 10 do 12 godina loše i malo čitaju). Razvoj kulture čitanja je nemoguć bez razvoja dečije literature, odnosno razvoja čitalačke kulture upravo kod dece. Istovremeno, nije nevažno napomenuti stav Paule Koroto (Paula Corroto) iz Španije, koja optužuje kapitalistički sistem, „jer ubija kulturu čitanja“.⁴ Koroto smatra da je to poredak u kome se uglavnom čitaju komercijalne knjige, pošto, manje više, niko neće da plati pisce ozbiljnih naučnih i književnih dela. Kapitalizam je, prema njenom mišljenju, „sistem u kome se ne posvećuje pažnja ni knjigama ni autorima, što katastrofalno deluje i na čitanje knjiga“. Poljski autor Piotr Goček, komentarišući nedavno održani sajam knjiga u Krakovu konstatuje: „Kada sam se upoznao sa izdavačkim planovima u narednim mesecima, obuzeo me je užas. Vreme kada su ljudi ulazili u knjižare da kupuju knjige odlazi u istoriju: svi daju težište na objavljivanje komercijalnih knjiga. Uspomene, autobiografije rok-zvezda, komentari zakona, recepti za kuvanje, putopisi...“⁵ Na primer, „Ja – Zlatan Ibrahimović“ – biografija fudbaler na osnovu tekstova u bulevarskoj (žutoj) štampi.

U Velikoj Britaniji se godišnje objavi 110.000 novih knjiga, u Rusiji između 130.000 i 140.000, a u Kirgistanu i Uzbekistanu broj se meri samo u stotinama, a većina od toga su udžbenici. Klasičnih umetničkih književnih dela i naučnih monografija je malo. Centralnoazijski autori su na nedavno održanom sajmu knjiga (19 – 26. novembar) konstatovali i da je zapadno tržište knjiga veoma zatvoreno i kontrolisano od politike, tako da objavljuju samo ona dela stranih autora koja odgovaraju njihovim interesima. To je bila prilika da se ljudi podsete i drugačijih navika, na primer za vreme postojanja Sovjetskog saveza

i Jugoslavije sve bilo drugačije, jer su objavljivani prevodi dela i autora iz ovog dela sveta. Sada je sve okrenuto naglavačke i prepušteno samim autorima da se snalaze.⁶ Prosečan tiraž knjige u malim državama kakve su Bosna i Hercegovina, Srbija i Hrvatska je za naučne knjige od 300 do 500 primeraka, a za popularnu beletristiku 3.000 i po tome su slične Kirgistanu i Uzbekistanu. Autori, naravno, nemaju honorar, pa pojedini profesori univerziteta sami prodaju svoje knjige studentima – što je opet definisano kao korupcija. Tako se pokazuje da u kapitalizmu nema sistema popularizacije knjige, jer one ne nose političku dobit. Tako, ipak, glavnu odgovornost za stanje na tržištu knjiga i (ne)čitanja nose vlasti, a one ne posvećuju ovom polju važnost, jer je smatraju marginalnom i od male pomoći u svom političkom radu (što je pogrešno razmišljanje). Političari se okreću televiziji, a knjige ostavljaju malom broju entuzijasta. U nekim državama Azije i Bliskog istoka se pokušava zadržati stara dobra i korisna tradicija čitanja knjiga, pa predsednici države i premijeri popularišu čitanje određenih monografija, tako što preko nekog elektronskog medija, a potom to prenesu i drugi, štampani mediji, govore o nekoj knjizi, ili izražavaju želju da imaju neku knjigu u svojoj biblioteci, odnosno preporučuju stanovništvu da pročitaju neko delo (i zbog političkog interesa), ali time učestvuju i u popularizaciji čitanja. Drugi način popularizacije knjige i čitanja je, sličan prvom, samo što se umesto predsednika i premijera u ulozi popularizatora neke knjige nalaze poznate ličnosti iz sveta umetnosti (obično filma), biznisa ili nauke. Suština je da poznate ličnosti na plakatima i bilbordima pozivaju ljude da pročitaju konkretnu knjigu. Doduše ovo više liči na klasičnu reklamu, ali donosi rezultat, pri čemu pokazuje, da kada se hoće sve se može promeniti na bolje.

Osnovni razlog zbog koga ljudi ne čitaju knjige, prema mišljenju spomenutog iranskog autora Mansura Mohameda-Tahera je izgubljen interes i potreba za čitanjem knjiga. Čitanje knjiga pokazuje različite socijalne i lične motive pojedinca, na primer: čitanje širi svest o postojećim problemima i stvara navike za razmišljanje i angažovanje na njihovom rešavanju; čitanje daje samopouzdanje i «uklanja» iz svesti čoveka osećaj manje vrednosti i ograničenosti; čitanje jača uverenja i poglede na svet, formira misaone obrasce i priprema čoveka da prihvati novine, odnosno da učestvuje u diskusijama i razmeni mišljenja; čitanje omogućava upoznavanje sa remek-delima literature. Prema nekim istraživanjima sprovedenim od strane biblioteka, danas ljudi ne čitaju iz razloga da prežive zahtevna i teška vremena, dok za lepu književnost nemaju vremena. Ovo otvara pitanje poznavanja i

2 Božić, Jadranka. Antropologija knjige i čitanja. // www.nb.rs

3 Mansour Muhammad Tahar “Mellab”, Iran, (13/06/2012) prema: <http://inosmi.ru/world/20120704/194489806.html>

4 Corroto, Paula. El capitalismo entierra la literatura rusa, Publico.es, (01/06/2011)

5 Piotr Gociek, Nieznośna lekkość pisania, *Rzeczpospolita*, (25/11/2012)

6 Nazarova, Alisa. Central'naja Azija : Knig malo, avtorov ne prodivigajut, probit'sja nelegko. Prema:

<http://www.fergananews.com/articles/7556>, 28.11.2012

čitanja klasične književnosti, odnosno šta time ljudi gube, ako im iz intelektualno i vrednosnog saznanja odsustvuje ovo znanje⁷.

Zašto je važno negovati kulturu čitanja knjiga?

Činjenica je, da kada analizirano kako ljudi provode vreme, da u toku dana mnoštvo ljudi biva izloženo dokolici i dosadi, a knjiga savršeno može da popuni ovo vreme. Drugo, za razliku od zabavnih sadržaja koji prosto otimaju vreme i ne donose čoveku obogaćivanje njegovog saznanja, čitanje knjiga ima niz prednosti. Na kraju, učlanjenje u biblioteku rešava pitanje skupih knjiga, tako da oni koji navodno „ne čitaju zbog skupih knjiga“ tako da nečitanje više predstavljaju izgovor, nego istinski argument.

Čitanje, poznato je, čoveka oslobađa oda napetosti i smiruje. Ljubav prema knjigama se prenosi sa roditelja na decu, gradeći svojevrsnu porodinu tradiciju čitanja, a to daje odlične rezultate kod predaje znanja deci, odnosno kod formiranja njihovih radnih i kulturnih navika. Ukoliko se ljudi nauče da čitaju knjige, time nauče i da svoje probleme rešavaju uz pomoć čitanja, ali i pojednostavljaju prihvatanje učenja kod vlastitog potomstva. U najobrazovanim državama sveta (Rusija, Kanada, Izrael, SAD...) knjige čita do 60 odsto stanovništva, što je značajan broj.⁸ (Istraživanje kompanije za konsalting GfK među 37.000 dece u 25 država sveta pokazalo je da u Evropi čita oko 57 odsto dece).⁹

Deca malo čitaju knjige i za učenje koriste internet. Koliko je ovaj proces odmakao svedoči i podatak da je poznata britanska enciklopedija posle 244 godine izlaska u štampanom izdanju prešla na elektronsko izdanje. Problem sa Internetom je što đaci krađu sadržaje i predaju gotove zadatke, tako da ne ulažu dovoljno truda ni razmišljanja i rad.¹⁰ Problem nije samo u plagiranju i učenju krađi, već u štetnim posledicama za razvoj analitičkog mišljenja.

7 <http://www.openclass.ru/blogs/107970>

8 Fatyhova Ivanovna, Tatjana. *Čtenie v sovremennom mire.* // <http://ext.spb.ru/index.php/2011-03-29-09-03-14/91-2011-12-05-14-02-36/1020-2012-02-24-16-46-54.html>

9 Gisele Sousa Dias. Los adolescentes usan pocos libros y más Internet para estudiar. // *Clarín*, (25/05/2012)

10 Istraživači sa Harvarda su objasnili zašto ljudi nisu sposobni da se odupru podeli misli, želja i osećanja na socijalnim mrežama. Naime, suština je u tome što otkrivanje informacija o sebi aktivira centre u mozgu odgovorne za stvaranje osećanja zadovoljstva i sreće (kao kad se jede čokoladna bombona, dobijamo novac ili kada imamo dobar emotivni život). Zato su naučnici počeli da mere stepen zadovoljstva korisnika socijalnih mreža kada pišu o sebi. U eksperimentu je korišćen JMP tomograf za praćenje aktivnosti mozga učesnika eksperimenta. Istraživanje je definitivno potvrdilo povećanje zadovoljstva kada ljudi pišu o sebi. Takvog osećanja nema kada govore o drugim ljudima. U svemu tome važnu ulogu igra i auditorijum (publika), jer zadovoljstva nema, ako učesnik na socijalnoj mreži nema osećaj da ima sa druge strane one koji ga čitaju ili slušaju. Publika čoveku daje osećaj važnosti i zato on deli informacije o sebi. Vidi: Deborah Netburn, Facebook, Twitter, other social media are brain candy, study says, Los Angeles Times (08/05/2012)

dicama za razvoj analitičkog mišljenja. Internet, drugim rečima, potiskuje knjige. No, problem je u nečem drugom. Naime, ovde ne treba birati između knjiga i interneta (novinama, časopisima, televizijom, filmom itd), već naučiti mlade da imaju pristup svim resursima, kako bi mogli da ocenjuju važnost informacija i podataka i razvijaju analitičkom mišljenje.¹¹

No, u manje obrazovanim zemljama čitanje je gotovo privilegija bogatih i obrazovanih. Knjiga, između ostalog, decu može spasti od pogubnog uticaja «ulice», zaštitom od duhovne čamotinje i sablazni savremenog života. Takođe, čitanje knjiga može presudno da doprinese pozitivnoj socijalizaciji dece, primerenom formiranju ličnosti i definisanju životnih ciljeva.

Klej Dilou za američki časopis „Popularna nauka“ ističe da je čitanje korisno za mozak, jer vežba i održava sposobnosti mozga.¹² Istraživači sa poznatog Univerziteta Stenford su pratili uz pomoć aparata za magnetnu rezonancu šta se događa kada su dobrovoljcima dali da čitaju roman Džejn Ostin. Rezultati eksperimenta su pokazali da analitičko čitanje literature i čitanje radi zabave, izaziva različite reakcije u mozgu, ali da i jedno i drugo deluje pozitivno na mozak. «Istraživanje je pokazalo da pri prelasku od čitanja ‘radi zadovoljstva’ na ‘analitičko’ čitanje se događa smena nervne delatnosti mozga i karaktera cirkulacije krvi u mozgu».¹³

Naučnici čak tvrde da ljudi koji celi život uče (čitaju) žive duže sedam godina, jer onim ljudima koji čitaju imaju bolju cirkulaciju krvi u mozgu. Ipak, ovo nije originalna ideja istraživača sa spomenutog Univerziteta, već filološkinji Natali Filips (Natalie Phillips), koja se prva zapitala kakav je za čoveka značaj čitanja? Naime, do sada se znalo da čitanje knjiga ima kulturološko i humanističko značenje, ali se nije znalo (mada se pretpostavljalo), kakve konkretne koristi od čitanja ima sam čovek.

Razvoj kulture posredstvom pripreme sredine, kao i razvojem uslova, i organizacija i odgovarajućih institucija predstavlja jedan od pretpostavki uvećanja broja čitalaca knjiga. Naravno, ovde treba ukazati da politika igra ključni faktor, jer je Ministarstvo kulture to koje putem različitih podsticaja izdavačima, ali i sugestijama i konkretnim oblicima podrške distribuciji, propagandi u medijima i slično, može da kreira povoljnu klimu za podsticaj ljudima da se posvete (i) čitanju knjiga.

Čitanje na maternjem jeziku je, pored ostalog,

11 Gisele Sousa Dias. Los adolescentes usan pocos libros y más Internet para estudiar // *Clarín*, (25/05/2012)

12 Clay Dillow. Literature is Good for Your Brain. // *Popular Science* (10/09/2012)

13 Isto

važan faktor očuvanja i razvoja nacionalne kulture.¹⁴ Prema podacima UNESCO-a danas u svetu postoji 6.000 jezika, a svaki mesec umiru dva jezika, tak oda postoji opasnost da će u narednih nekoliko pokoljenja nestati više od polovine živih jezika. Sa njihovim nestankom nestaje i znanje i tradicija povezana sa tim jezikom, što je nemerljiva šteta za čovečanstvo.

Pored toga, čitanje je instrument, sredstvo sticanja obrazovanja i širenja kulture, sredstvo vaspitanja i intelektualnog razvoja čoveka, svedočanstvo formiranja stručnjaka i pokazatelj uspeha čoveka u životu i pokazatelj konkurentnosti države.¹⁵ Sasvim, dakle, dovoljno razloga da se čovek okrene čitanju, a države popularizaciji knjiga!

**

Prof. Dr. Zoran Milošević, sociolog (Bogatić, Srbija 1959) Fakultet je završio u Beogradu, postdiplomski u Zagrebu, a doktorat u Sarajevu. Objavio je 35 monografija, od toga dve na ruskom jeziku, zatim dva udžbenika i preko 300 naučnih radova na prostoru bivše Jugoslavije, Rusije, Belorusije, Ukrajine i Kanade. Dobitnik je medalje Šolohova, Moskovske municipalne akademije za naučno-istraživački rad. Saradnik je brojnih štampanih medija sa prostora bivše Jugoslavije, gde je objavio preko 1500 članaka. Prema podacima biblioteka Milošević je vrlo citiran autor iz Bosne i Hercegovine. Zaposlen je na Evropskom univerzitetu u Brčkom, gde obavlja i dužnost rektora Univerziteta. Dr. Milošević je naučni savjetnik Instituta za političke studije u Beogradu (Srbija).

Prof. Ph. D. Zoran Milošević, sociologist (Bogatić, Serbia, 1959). He graduated in Belgrade, postgraduate studies in Zagreb and defended his dissertation in Sarajevo. He published 35 monographies, two of them are in Russian, two textbooks and more than 300 papers were published in ex-Yugoslavia, Russia, Belarus, Ukraine and Canada. He was a winner of Sholokhov medal and Moscow Municipal Academy for his researches. He is a collaborator of numerous media from ex-Yugoslavia where he published more than 1.500 articles. According to libraries' data base Milošević is the very cited author from Bosnia and Hezegovina. He is a rector at the European University in Brčko. Dr. Milošević is science counselor in Institute of political studies in Belgrade (Serbia)

14 Čtenie literatury na rodnom jazyke kak faktor sohraneniya i razvitiya nacional'noj kultury. // <http://www.kungurlitera.ru/forum/241-2011-08-11-14-29-13.html?showall=1>

15 Smetannikova, N. N. Rol' čteniya i gramotnosti v sovremennom mire. // http://www.rusreadorg.ru/issues/c2006/00_smetannikova.htm